

Surovine v afriških državljanskih vojnah in razprava o “svobodni trgovini”

Afriške izkušnje v sistemu dispartne menjave¹

UVOD: POROČILO SVETOVNE BANKE

Junija 2000 je Svetovna banka objavila poročilo o državljanskih vojnah v državah juga, ki ga je obsežno povzegal mednarodni tisk. Poročilo je napisal direktor bančne skupine za raziskovanje razvoja, Paul Collier, in v njem skiciral “teorijo plenjenja”, ki je bila predstavljena kot ekonomistična interpretacija gibanj oboroženega odpora. Poročilo se je glasilo:

“Izvedljivost plenjenja določa tveganje konflikta [beri: oboroženega spopada]. Plenjenje je lahko le obžalovanja vredna nujnost na poti k zaznani pravičnosti ali oblasti, razmere plenjenja pa so tiste, ki so odločilne. Bodisi da plenjenje konflikt motivira ali pa ga omogoča, oboje pripelje do istega sklepa: upor ni povezan z objektivnimi okoliščinami krivice, je pa povzročen z izvedljivostjo plenjenja.”²

Kakršnikoli že so cilji upornikov, ki začenjajo oboroženi upor ali vztrajajo v njem, sklepa Collier, vam “ekonomist” lahko pove, da dostop do surovin, kot so diamanti, primarno določa potek dogodkov.

Collierjevo poročilo je celo ob prvem branju zmotno v mnogih pogledih. Najprej, zasnovano je na več zmotnih dihotomijah in zmotnih posplošitvah. Spodbija dejstvo, da so uporniške organizacije, kot so tiste v Sierra Leoneju in Angoli, zasnovane v celoti na izvozu dragih kamnov in drugih naravnih virov, ki financira njihova vojna prizadevanja. Vendar pa zmotno posplošuje, ker te primere uporablja za kriminaliziranje gverilskih dejavnosti, tako da slika vsa gibanja oboroženega upora kot “manifestacije organiziranega kriminala”.³ Ta posplošitev povsem očitno izkrivlja resnico, ker prekriva različne družbene in ekonomske osnove zgodovinskih in sodobnih gverilskih gibanj. Dalje, poročilo v opisu nasprotja med (neoboroženimi) protestnimi gibanji in (oboroženimi) uporniškimi gibanji postavlja zmot-

¹ Zahvaljujem se Martinu Broeku, Guidu van Leemputu in Remi Kempers.

² Paul Collier, *Economic Causes of Civil Conflict and Their Implications for Policy*. World Bank Development Research group, Washington D.C., ZDA, 15. junij 2000.

³ Paul Collier (2000), op. cit.

52 - Mangbetujski kralj Munza (1870)

no *dihotomijo*, ob domnevi, da prva kategorija gibanj izvira iz socialnih krivic, medtem ko v primeru slednje kategorije ni tako. Znova, v trditvi, da je njegovo poročilo "*le v rahli ali nikakršni zvezi z medvladnimi vojnami*", Collier zmotno spregleduje okoliščino, da so tudi vladna vojna prizadevanja v Afriki in drugod pogostokrat močno odvisna od izvoza surovin.

Druga temeljna pomanjkljivost v Collierovi analizi je, da jo zmotno predstavlja kot *ekonomsko analizo*, čeprav je zvečine le mehanična, *statistična vaja*.⁴ Čeprav avtor upravičeno usmerja pozornost v zanemarjeno tematiko, pa se sam niti enkrat v poročilu o "*ekonomskih vzrokih civilnih konfliktov*" ne potruji opisati ali razčleniti vlogo zunanjih ekonomskih sil, kot so transnacionalne korporacije (TNK), v trenutno potekajočih vojnah na južnih celinah. Medtem ko, presenetljivo, postavlja tematiko, ki je bila že dolgo predmet zanimanja kritičnih ekonomistov, npr. odvisnost gospodarstev Juga od izvoza (ene same vrste) surovin(!), pa spretno prikrije resnico, da se dobiček od teh izvoznih dejavnosti v večini steka v TNK s sedežem na Severu. Collier kriminalizira vsa uporniška gibanja, vendar udobno preskoči odgovornost TNK za vojne zločine, ki so storjeni v Angoli, Sierra Leoneju in drugih državah na podlagi trgovinskega sistema, ki vojskujočim se stranem omogoča menjavo surovin za orožje.

In vendar verjamem, da poročilo Svetovne banke ponuja smernice kritičnim ekonomistom in socialnim aktivistom. Collier se lahko izmuzne s svojo bedno analizo delno tudi zaradi odsotnosti tistih tendenc razmišljanj, ki bi sistematično razčlenile *medsebojno povezanost izvoza surovin in uvoza orožja*. Čeprav se metoda dispartatne menjave uporablja že vsaj trideset let, pa progresivni ekonomisti, kolikor mi je znano, niso nikoli konceptualizirali tega vprašanja, denimo v nasprotju z vprašanjem biopiratsva.⁵ Zato lahko pojav varljivega poročila Svetovne banke velja kot opozorilo, da je oblikovanje teorije dispartatne menjave že zastarel dolg. V nadaljevanju bom osvetlil pomen te teorije za razumevanje sodobnih vojn v Afriki.

53 - Figura strelca iz zahodne Afrike

⁴ Ibid.

⁵ Glej na primer Vandana Shiva (1998), *Bopiracy. The Plunder of Nature and Knowledge*. Green Books/Gaya Foundation, Dartington/London, Velika Britanija.

⁶ Primerjaj v ta namen vsebino poročil: Global Witness, *A Rough trade. The role of Companies and Governments in the Angolan Conflict*. Global Witness, London, Velika Britanija, december 1998. In Ian Smilie, Lansana Gberie in Ralph Hazleton, *The Heart of the Matter. Sierra Leone, Diamonds & Human Security*. Partnership Africa Canada (PAC), Ottawa, Kanada, januar 2000.

⁷ Human Rights Watch, *Angola. Arms Trade and Violation of the Laws of War since the 1992 Elections* Human Rights Watch Arms Project/Human Rights Watch/Africa, New York/Washington/Los Angeles/London/Bruselj, november 1994, str. 57-58. Poročilo je med drugim podrobno opisalo: "Diamantni kartel De Beers in drugi mednarodni trgovci kupujejo dragulje, izkopane na območjih, ki so pod nadzorom upornikov, v nasprotju z zakoni Angole. Posredniki so opravili plačila v višini stotisočev dolarjev uradnim predstavnikom UNITA za diamante, ki so jih pretihotapili prek zairske južne meje. Januarja 1993 so uradni predstavniki UNITA od trgovcev dokumentirano prejeli gotovinsko plačilo v znesku **400.000 dolarjev** v južnem mestu Tshipaka, približno sedemdeset milj od meje z Angolo ... De Beers je zaprl predstavništvo v Tshikapi januarja 1993 zaradi "nevarnosti", vendar je še naprej sodeloval z lokalnimi trgovci. De Beers je priznal, da je leta 1992 v "odprtih tržnih transakcijah" potrošil 500 milijonov dolarjev za nakup zakonito in nezakonito izkopanih diamantov po izvoru iz Angole.

54 - Akanski vladar

DIAMANTI IN FINANCIRANJE DRŽAVLJANSKE VOJNE V ANGOLI

Surovina, ki je v novejšem času začela simbolizirati financiranje državljanskih vojn z izvozom surovin, so diamanti. "Krvavi diamanti" ali "konfliktni diamanti" označujejo del dragih kamnov, ki se kot luksuzno blago prodajajo premožnim kupcem v državah Severa. Prihajajo iz tistih ozemelj v Afriki, ki jih nadzorujejo uporniška gibanja. V času, ko se je pojavilo Collierjevo poročilo, je bila tema krvavih diamantov precej izpostavljena v svetovnem tisku. Ta publiciteta je izražala vse večje nelagodje med politiki in oblikovalci javnega mnenja glede dejstva, da so si De Beers in druge diamantne družbe zatiskale oči pred vojnimi zločini, ki so jih zakrivali njihovi dobavitelji, z orožjem, kupljenim z denarjem od

prodaje diamantov. Več najbolj grozljivih spopadov v Afriki je bilo vojevano prav zaradi nadzora upornikov nad področji, kjer so se nahajali rudniki diamantov. Izjemi sta državljanski vojni v Sierra Leoneju in Angoli ter v neki meri internacionalizirani oboroženi konflikt v Kongu. Zato je primer krvavih diamantov ključnega pomena za našo razpravo o aplikaciji "disparatne menjave" v kontekstu državljanskih vojn.

Dalje, čeprav niso vsa novejša poročila o krvavih diamantih glede tega eksplicitna, je bilo angolsko uporniško gibanje UNITA tisto, ki je zgodovinsko institucionaliziralo uporabo diamantov za financiranje vojne.⁶ Medtem ko se je vojno prizadevanje gibanja UNITA, kot je splošno znano, vse do konca hladne vojne vzdrževalo z gotovinskim pritokom dolarjev, s katerimi ga je oskrbovala ameriška vlada, je v devetdesetih letih organizacija lahko nadaljevala s svojo vojno proti angolski vladi na podlagi izkopavanja in prodaje diamantov. To je dokumentirano v poročilu o vojni v Angoli in mednarodni trgovini z orožjem, ki ga je predložila organizacija Human Rights Watch leta 1994. Poročilo je hkrati razkrilo "sistematično in hudo kršenje pravil vojskovanja" gibanja UNITA v obdobju po volitvah leta 1992 v Angoli (katerih izid je gibanje UNITA zavrnilo) in pa dejstvo, da so uradni predstavniki družbe De Beers v tistem obdobju kupovali dragulje, "izkopane na ozemljih, ki so jih osvojili uporniki, v nasprotju z zakoni, veljavnimi v Angoli".⁷

Primer uporabe metodologije disparatne menjave pri gibanju UNITA je zelo pomemben tudi s kvantitativnega gledišča, saj je obseg dokumentiranih prihodkov organizacije, ustvarjenih s prodajo diamantov, ogromen. V skladu z izračuni, ki so navedeni v poročilu Global Witness "Rough Trade", so se gibali nekje med 200 in 700 milijoni dolarjev na leto, v obdobju med letoma 1992 in 1998, in so bili še posebno visoki v letih, ko je bilo število civilnih žrtev državljanske vojne v Angoli najvišje. Tako je leta 1993, ko so se razvneli "nekateri

najhujši spopadi” v celotnem obdobju konflikta in je bilo v petih mesecih ubitih 182 tisoč ljudi, prihodek UNITA od ilegalnega izvoza diamantov znašal 600 milijonov dolarjev.⁸ Global Witness je ocenil celoten prihodek gibanja UNITA od prodaje diamantov na 3.72 milijarde dolarjev v obdobju šestih let od leta 1992 do 1998.⁹ Ne preseneča, da je bila organizacija v devetdesetih sposobna nabavljati tehnološko zahtevna orožja, vključno s protitankovsko oborožitvijo in raketometi, na mednarodnem trgu.¹⁰

Še več, primer aplikacije dispartatne menjave pri UNITA je tako neizpodbiten, da je sprožil odziv v resolucijah varnostnega sveta ZN, ki jih je sprejel v zvezi z dolgotrajno državljansko vojno v Angoli. V resoluciji 864, ki je bila sprejeta septembra 1993, je varnostni svet prepovedal prodajo in dobavo vsakega orožja in z njim povezanega materiala ali vojaško pomoč UNITA, in zahteval ostro akcijo od držav članic, za zagotovitev učinkovite izvedbe embarga.¹¹ Vnovič v resoluciji, ki je bila sprejeta skoraj pet let kasneje, v resoluciji 1173, junij 1998, je svet sprejel prepoved vsakršnega izvoza *diamantov* iz Angole brez uradnega potrdila tamkajšnje vlade in prepovedal vsako prodajo rudarske opreme ali storitev gibanju UNITA.¹² Čeprav je obžalovanja vredno, da problema diamantov niso obravnavali že prej, in hkrati s tem tudi vprašanja oboroževanja, in čeprav sta obe resoluciji vse do danes neprenehno izpostavljeni obsežnim kršitvam,¹³ je osvetlitev vloge dispartatne menjave v državljanski vojni v Angoli z resolucijami ZN politično pomembna.

STRUKTURA MEDNARODNEGA TRGA DIAMANTOV

Da bi razvili ekonomistično razumevanje vprašanja krvavih diamantov, je nujno, da si bližje ogledamo strukturo mednarodnega sektorja diamantov. Najbolj vpadljiva značilnost tega sektorja, kot se pogosto poudarja, je ta, da ga obvladuje ena sama transnacionalna, t.j. južnoafriška družba *De Beers*, ki ima velik vpliv na *rudništvo in izkopavanje* surovih diamantov po vsem svetu in že desetletja tesno nadzoruje trženje draguljev. V skladu s podrobnim poročilom o krvavih diamantih v Sierra Leoneju, ki je bilo objavljeno januarja 2000, *De Beers* iz lastnih rudnikov v Južni Afriki in iz rudnikov v partnerstvu z vladami v Botsvani, Namibiji in Tanzaniji izkoplje 50 odstotkov (po vrednosti) svetovne proizvodnje draguljev in diamantov. Poleg tega kupuje tudi diamante zunanjih trgov in jih prodaja prek organizacije za trženje Central Selling Organisation (CSO), ki je pod njenim nadzorom,¹⁴ Čeprav ocene

55 - Med nigerijsko državljansko vojno

o natančnem odstotnem deležu svetovne trgovine surovih diamantov, ki poteka prek CSO, variirajo, pa se verjetno gibljejo najmanj nekje okrog 60 odstotkov.¹⁵

Za CSO velja, da posluje kot *kartel*, kar je res v tem pomenu, da manipulira tržno ceno surovih diamantov.¹⁶ Po eni strani si De Beers prizadeva uravnavati količino tržne ponudbe surovih diamantov tako, da vzdržuje lastno zalogo za ublažitev tržnih nihanj. Po drugi strani pa De Beers sama postavlja ceno pošiljk diamantov, ki jih sestavljajo na sedežu CSO v Londonu in potem distribuirajo prek izbrane skupine 160 posrednikov, njenih tako imenovanih "*sightholders*". Opazovalci se strinjajo, da na koncu podjetje že desetletja, brez kakih velikih ovir, izvaja odločilen vpliv na ceno surovih diamantov na svetovnem trgu; splošno znano je, da je z manipuliranjem ponudbe in povpraševanja vzdrževalo "*umetno visoke tržne cene*".¹⁷ Čeprav v zadnjem času oprijem družbe De Beers okrog mednarodnega sektorja diamantov nekoliko pojenja, ni verjetno, da bo tudi v praksi odstopila od svojega dvojnega nadzora nad rudništvom in trženjem surovih diamantov, razen v primeru stalnega pritiska, ki bi ga nanjo izvajali tekmeči, nosilci kampanj in ljudje, ki imajo vpliv na javno odločanje.

Označitev družbe De Beers za kartel sili v primerjavo s položajem na mednarodnem naftnem sektorju. Tako na trgu surove nafte kot na trgu surovih diamantov obstaja monopolistični kontrolni mehanizem, katerega namen je določanje cen, s tem, da gre v prvem primeru za *kartel držav* proizvajalk nafte, v drugem pa za eno samo transnacionalno *rudarsko družbo*. Morda ta podobnost razmer v dveh sektorjih za izkoriščanje surovin temelji na dejstvu, da sta oba nastala kot ključna sektorja v mednarodnem tržnem sistemu disparatne menjave. Vendar pa ta primerjava zanemari dejstvo, da je vpliv gospodarstev Juga v mednarodnem sektorju diamantov relativno šibek. Kajti, medtem ko v primeru nafte južne države proizvajalke (ki so sile združile v organizaciji OPEC) družno določajo tržno ceno, pa v primeru diamantov to funkcijo izvaja ena sama transnacionalna družba, kartel, ki obvladuje obrobna gospodarstva. Zato je tveganje, da se bodo obrobne države, zaradi disparatne menjave diamantov za orožje, izčrpale, posebno visoko.

⁸ Global Witness (1998), op. cit.

⁹ Global Witness (1998), op. cit.; Paul Collier (2000), op. cit. navaja: "Savimbi, vodja uporniške organizacije UNITA v Angoli, je bil slaven po tem, da je zbral za približno 4 milijarde dolarjev finančnega bogastva med prvo vojno; del tega denarja je potem porabil za financiranje začetka druge." In: "Diamanti so naredili UNITA tako bogato, da ni štel nič, kar bi lahko ponudili darovalci, saj je obnova plenjenja ponudila mogočne nagrade. V prvih dveh letih obnovljene vojne je UNITA po prepričanjih z izkopom diamantov zaslužila okrog 2 milijardi dolarjev." (str. 18). Vendarle pa se Collier ne meni za vlogo kartela De Beers, in ta primer ponazarja avtorjev neuspeh, da bi poudaril, kako TNK zanje poglavitve vojne dobičke iz nadaljevanja vojne.

¹⁰ Glej na primer Human Rights Watch (1994), op. cit., str. 47; in Bjorn Hagelin, Pieter D. Wezeman in Siemon T. Wezeman, *Transfers of Major Conventional Weapons*. Dodatek 7 k letopisu 2000 mednarodnega inštituta za mirovne raziskave v Stockholmu (SIPRI).

¹¹ Human Rights Watch (1994), op. cit., str. 48.

¹² Global Witness (1998), op. cit., razpravlja o dveh resolucijah varnostnega sveta ZN, 1173 in 1176 iz leta 1998.

¹³ Bjorn Hagelin, Pieter D. Wezeman in Siemon T. Wezeman (2000), op. cit.

¹⁴ Ian Smilie, Lansana Gberie in Ralph Hazelton (2000), op. cit.

¹⁵ Marc Roche, La De Beers a Mis Fin a Dernier Vrai Cartel au Monde. *Le Monde*, 16.-17. julij 2000, str. 16. Članek ugotavlja, da je De Beers do konca osemdesetih let prek svoje marketinške strukture absorbiral skoraj celotno svetovno proizvodnjo diamantov, vendar se je več držav v zadnjem času uspelo osvoboditi nadzora te družbe ter tako zmanjšati prilaščanje trga diamantov družbe De Beers.

¹⁶ Ernest Mandel (1974), *Marxist Economic Theory*, Merlin Press, London, Velika Britanija, str. 402, uvršča kartelet med različne oblike koncentracije kapitala, vendar predpostavlja, da so karteli zavezništva, v katerih sodelujoča podjetja ohranjajo lastno neodvisnost.

¹⁷ Ian Smilie, Lansana Gberie in Ralph Hazelton (2000), op. cit., str. 25: "Poleg tega, da določa kupce in postavlja cene na mikroekonomski ravni, De Beers močno vpliva na makroekonomsko tržno ceno, z manipuliranjem svetovne ponudbe surovih diamantov." Glej tudi Marc Roche (2000), op. cit.

Teorija dispartne menjave nas torej sili k temu, da se vprašamo, v kakšnem obsegu je nadaljevanje grozovitih državljanskih vojn v Angoli in drugod v Afriki tesno povezano z obstojem monopolnega nadzora nad sektorjem diamantov. V zadnjem času so bili predlagani različni ukrepi za regulacijo, v obliki priporočil, ki so jih vsebovala raziskovalna poročila o surovih diamantih, nasvetov sveta strokovnjakov ZN in tako dalje. Med drugim so vključevali “*uvvedbo sistema potrdil o izvoru, s katerim bi preprečili tihotapljenje surovih diamantov iz tistih geografskih območij, ki so v rokah uporniških sil, v sosednje države in potem na trg diamantov v Antwerpnu*”; in neposredno prepoved trgovanja z diamanti, ki prihajajo iz držav, ki imajo le zelo malo diamantov ali pa sploh nimajo lastne produkcije.¹⁸ Svetovni diamantni kongres je julija lani sprejel predlog za institucionalizacijo certifikatnega sistema, to je bilo sprejeto kot znamenje velikega popuščanja TNK De Beers. Vendar pa bodo brez celovitega pregleda nad delovanjem diamantega sektorja države proizvajalke, zlasti tiste v Afriki, še naprej odvisne od manipulativne politike družbe De Beers in jim bo izredno težko prekiniti suženjsko vlogo v sistemu dispartne menjave.

NAFTA IN FINANCIRANJE VOJN: PRIMER DRŽAVLJANSKE VOJNE V ANGOLI

Druga surovina, ki igra strateško vlogo v afriških državljanskih vojnah, je nafta, in tudi v tem pogledu je primer Angole zelo zgovoren. Izkušnje, ki jih ima vlada v Angoli z dispartno menjavo, so v nekaterih pogledih zelo podobne tistim, ki jih imajo v državah srednjega vzhoda, saj je mnogo niti, ki povezujejo izvoz nafte iz Angole z uvozom orožja za boj z uporniški silami UNITA. Najprej, obstaja proračunska, to je posredna, povezava med obema tokovoma trgovanja. Po eni strani nafta dokumentirano znaša prek 90 odstotkov izvoznih prihodkov te države, za obdobje devetdesetih let pa je ugotovljeno, da se je državni prihodek gibal od 1,8 do 3 milijarde ameriških dolarjev. Global Witness trdi, da je v omenjenem desetletju nafta stalno zagotavljala glavnino vladnih prihodkov. Po drugi strani pa uradni podatki potrjujejo, da je najvišja postavka vladne potrošnje “*obramba in javni red*”; v letih od 1994 do 1997 so prerazdelitve nihale okrog 35 odstotkov.¹⁹ Že samo na podlagi teh proračunskih podatkov bi lahko sklepali, da je Angola kot država, podobno kot njen nasprotnik UNITA, podvržena mehanizmu dispartne menjave.

Vendar pa evidenca, ki smo jo navedli v dokaz danih korelacij, ni omejena le na posredno, proračunsko razvidnost. Global Witness v dobro pripravljenem raziskovalnem poročilu *A Crude Awakening* dodatno trdi, da je bil velik del denarja, ki so ga naftne družbe ponudile v obliki “*podpisanih bonov*”, to je plačil za izkoriščanje pravic iz pogodb, ki jih je podpisala angolska vlada, namenjen za nabavo orožja.²⁰ Nadalje, raziskovalno središče piše, da je vlada prek tujih brokerjev v obdobju od sredine leta 1997 do sredine leta 1998 pridobila celo vrsto

¹⁸ Glej na primer Ian Smilie, Lansana Gberie in Ralph Hazelton (2000), op. cit.; Global Witness (1998), op. cit.; The International Institute for Strategic Studies, *Diamonds and Conflict. Strategies for Control*. IISS, let. 6, št. 4, maj 2000, Strategic Comments.

¹⁹ Global Witness (2000), *A Crude Awakening: The Role of the Oil and Banking Industries in Angola's Civil War and the Plunder of State Assets*. Global Witness, London, Velika Britanija.

²⁰ Global Witness (2000), op. cit.

“z nafto pokritih posojil”; obtožuje jo, da je večji del teh posojil (ki naj bi znašala 900 milijonov dolarjev) znova namenila za nakup orožja. Vlada Angole si celo prizadeva nadaljevati vojno z najemanjem tujih posojil, za katera jamči s hipoteko na prihodnji izvoz nafte.²¹ V nasprotju s primeri menjalne trgovine, v teh primerih menjave izgube za bogastvo, je menjava nafte za orožje posredovana z denarjem, to je z uporabo občega ekvivalenta. Kljub temu pa ti tokovi posojilnega in premijskega denarja nasproti uvozu orožja tvorijo bistveni sestavni del strukture disparatne menjave.

Tretjič, navedeni so bili nekateri primeri poslovnih dogovorov, ki so precej podobni vidnim modelom disparatne menjave, menjalnega trgovanja, na katerega se navezuje razdelek o Bližnjem vzhodu. Kolikor mi je znano, se vlada Angole ni nikoli odločila za podpis pogodb menjalnega trgovanja. Vendar pa so v nekaterih primerih tuja podjetja, ki so vladi Angole dobavila orožje, prejela plačilo v obliki lastniških deležev, to je deležev pri dodelitvi naftnih koncesij transnacionalnim korporacijam.²² V strogem pomenu tako ni “plačil v naturalijah”, pač pa so plačila v obliki papirja, ki funkcionira kot denarni kapital. Ker pa deleži pripadajo lastnikom sorazmerno z dobičkom od izkoriščanja nafte, je povezava med uvozom orožja in izvozom nafte resnično zelo tesna. Podobno neposreden način disparatne menjave so diamantne koncesije, dodeljene funkcionarjem transnacionalne družbe najemniških vojakov Sandline International v Sierra Leoneju, v zameno za orožje, ki ga je dobavila ta družba.²³

Končno, primer angolske nafte ponazarja tisto, kar je bilo že prej ugotovljeno glede *specifičnosti* disparatne menjave, v primerjavi z mehanizmom neenake menjave. V letih po začetku naftnih raziskav leta 1973 je bila Angola sposobna nenehno širiti obseg proizvodnje nafte, takšno širjenje je predvideno tudi v prihodnjih letih.²⁴ Ko je mednarodna cena nafte

visoka, kot je bilo pred nedavnim, država podobno kot drugi proizvajalci nafte navidezno začne pridobivati. Po besedah Global Witness “dobiva dvakrat”: tako na račun povečane vrednosti izvoza nafte kot tudi zaradi razpoložljivosti novih posojil.²⁵ Vendar so dobitki le *navidezni* dobitki, kajti niti povečanje cene nafte niti količinsko povečanje proizvodnje v državljanski vojni ne krepí gospodarskega položaja Angole v svetovnem kapitalističnem sistemu. Za državo, ki je docela vključena v strukturo trgovanja disparatne menjave, so bile posledice vsakega povečanja količine črpanja nafte v zadnjih petindvajsetih letih le povečanje izgubljanja dragocene surovine, dodatni uvozi orožja in še večje gospodarsko nazadovanje in uničevanje človeških življenj.

56 - Vojakinja v Sierra Leoneju

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ Ian Smilie, Lansana Gberie in Ralph Hazelton (2000), op. cit.

²⁴ Global Witness (2000), op. cit.

²⁵ Ibid.

VLOGA NAJEMNIŠKIH VOJAKOV V SISTEMU DISPARATNE MENJAVE

Poseben vidik državljanskega vojskovanja in izkoriščanja surovin je uporaba najemniških vojakov. Če naj bo disparatna menjava v kontekstu državljanskih vojn uspešna, morajo TNK in druge družbe, ki so vpletene v izkoriščanje surovin, ponuditi storitve zanesljivih zaščitnih sil, kajti prevlada oboroženih konfliktov v obrobni državi, kjer delujejo TNK, še posebej če je dolgotrajna, lahko ogrozi dobičke. Zato morajo zagotoviti, da se bo rudniški izkop surovih diamantov nadaljeval brez večjih prekinitev, prav tako morajo organizirati zaščito naftovodov, ki omogočajo pretok nafte iz črpališč, pred možnimi sabotажami nasprotujočih si strani v državljanski vojni. Kjer imperialistični sistem menjave surovin za orožje naleti na države, ki imajo popoln nadzor nad ozemlji, oskrbovalne poti TNK (vsaj kratkoročno) niso ogrožene. Vendar pa v Afriki, kjer so TNK dejavno pospeševale sistem disparatne menjave v kontekstu državljanskih vojn, nujno potrebujejo storitve poklicnih najemniških vojakov - sil, ki ščitijo dobavne in oskrbovalne poti.

Najemniki, poklicni borci, ki ponujajo vojaške usluge v zameno za precejšnje plačilo, seveda niso nedaven ali nov pojav. Obstajali so v obdobju hladne vojne, ko so jih uporabljale kolonialne oblasti in njihove klientelistične države ter vojaške sile, da so se z njihovo pomočjo borili proti uspešnim gverilskim gibanjem v boju za nacionalno in družbeno osvoboditev. V obdobju *globalizacije* so najemniške sile same postale korporativne strukture, s precej večjo zmožnostjo delovanja; različne vojaške funkcije sprejemajo na pogodbeni osnovi, od vojaškega usposabljanja do vojevanja tujih vojn. Do konca devetdesetih let so se družbe najemniških vojakov zelo razmahnile. Nekatere od teh družb, na primer Executive Outcomes, podjetje, ki je nastalo v Južni Afriki, so opravljale naloge po večmilijonskih pogodbah za vlade več afriških držav v istem času. Glede na njihov pregovorni komercialni značaj družbe najemniških vojakov ne oklevajo pred menjavo zvestobe, odvisno pač od interesov TNK, s katerimi so povezane, in od ponujenih finančnih zaslužkov.

Če so v preteklosti najemniške vojake upodabljali kot križarje proti komunizmu, je v dobi globalizacije in v sistemu disparatne menjave to postalo nemogoče: najemniške operacije so oropane tudi najmanjše ideološke politure. Na primer, podjetje Gurkha Security Guards je po poročilih opravljalo zaščitne naloge za britansko rudarsko korporacijo Lonrho v Mozambiku. Sandline International, druga družba najemniških vojakov s sedežem v Britaniji, pa je po poročilih vzdrževala tesne vezi z mlajšimi družbami v diamantni industriji.²⁶ Zelo izrazit primer, ki ponazarja neideološki značaj mednarodnih pogodb za današnje operacije najemniških vojakov, so naloge, ki so jih opravili pri Executive Outcomes na podlagi pogodb, sklen-

²⁶ Ian Smilie, Lansana Gberie in Ralph Hazelton (2000), op. cit.

²⁷ Anne Jung, Angola im Dritten Jahrzeit des Krieges. Verkauf von Diamanten und Öl an den Norden Finanziert den Krieg. *Analyse & Kritik*, št. 437, Hamburg, Germany, 13. april 2000, str. 14.

²⁸ Kim Richard Nossal (2000), *Buils to Bears: The Privatisation of War in the 1990's*. V: Gilles Carbonnier in Sarah Fleming, *War Money and Survival*. International Committee of the Red Cross, Ženeva, Švica, str. 37.

²⁹ Ibid.

³⁰ Global Witness (1998), op. cit., omenja podatke iz poročila UNDP Human Development Report iz leta 1997: Med 175 navedenimi državami je bila Angola umeščena na 157. mesto; več kot 82 odstotkov njenega prebivalstva je živel v "absolutni" ali "relativni" revščini: le 35 odstotkov prebivalcev je imelo dostop do zdravstvene oskrbe, umrljivost dojenčkov in otrok do dopolnjenega 5. leta starosti je bila 320 na 1000 otrok!

57 - Vojna v Sudanu

58 - Beg iz Sudana

jenih z vlado Angole. Po poročilih je ta družba leta 1992 opravljala naloge za zaščito več naftnih polj v Angoli v korist vlade v Luandi. In medtem ko je Executive Outcomes prej služila UNITA, je družba sredi devetdesetih let znova osvojila rudnike diamantov v Angoli, ki jih De Beers zdaj raje upravlja v varstvu zakonitega režima države Angola.²⁷

Publikacija z naslovom *War, Money and Survival (Vojna, denar in preživetje)*, ki jo je konec devetdesetih let izdal Mednarodni komite rdečega križa, dobro povzema današnjo tesno prepletenost med surovinami, državljskimi vojnami in operacijami najemniških vojaških sil. Kot navaja publikacija MKRK, so v devetdesetih letih "okoliščine povpraševanja" v Afriki dozorele za privatizacijo vojne, z ozirom na šibke bojne

sposobnosti večine državnih armad. Medtem ko so bile redne vojske šibke, pa so imele vlade pogosto dostop do naravnih virov, "ki jih je mogoče uporabiti kot plačilo tistim od zunaj za potrebno vojaško strokovnost". Torej "se lahko najmanj pokaže na zelo močno povezavo" med naravnimi viri in uporabo podjetij najemniških vojakov.²⁸ Če isto malo obrnemo, je publikacija trdila, da "uporabe zasebnih vojaških družb ni mogoče najti v afriških konfliktih, katerih zastavek niso naravni viri"²⁹! Publikacija MKRK torej jedrnato ugotavlja, da so vojaška najemniška podjetja postala vojaško krilo imperialističnih trgovinskih struktur *neenake* in *disparatne* menjave.

DISPARATNA MENJAVA IN TRAJNO IZČRPANJE AFRIŠKE CELINE

V prvem delu tega pregleda o afriških civilnih vojnah in disparatni menjavi je bil velik poudarek namenjen primeru Angole, saj državljanska vojna v Angoli v resnici slikovito ponazarja pomen moje teze o trgovinski strukturi disparatne menjave. Moja teza se opira na predhodno formulirano tezo o *neenaki menjavi*, ki je izpostavila trajno "izčrpavanje" južnih, obrobni gospodarstev skozi njihovo odvisnost od izvoza surovin in drugih "primarnih proizvodov", katerih cene so se znižale v primerjavi s cenami proizvodov, s katerimi primarno trgujejo države Severa. Kot prikazuje primer Angole, *disparatna menjava* ne vodi le k izčrpanju virov, prenosu bogastva z Juga na Sever, temveč vrh tega tudi k *obubožanju in uničenju*, po zaslugi uporabe sredstev za uničevanje, ki jih vojskujoče se strani kupujejo z izkupičkom od prodaje diamantov, nafte in drugega bogastva Juga. Ocene in izračuni, ki jih navajajo v Poročilih o razvoju človeštva ZN, poudarjajo, da čeprav je njihova država bogato obdarjena z naravnimi viri, ljudstvo Angole danes trpi množično pomanjkanje in revščino.³⁰

Vendar primer Angole nikakor ni osamljen. Disparatna menjava je prav tako način dela strani, ki tekmujejo za ozemeljski in gospodarski nadzor v zahodnoafriški državi Sierra Leone. Velik del pozornosti svetovnega tiska se je osredotočil na dejstvo, da je uporniško gibanje R. U. F. v tej državi uporabilo najbolj krute taktike za prevlado v državljanski vojni; prav tako ni nobena skrivnost, da mednarodna trgovina z diamanti, ki jih tihotapijo prek Liberije in drugih sosednih držav, bistveno pomaga vzdrževati vojna prizadevanja R. U. F. Vendar pa se tudi vladna stran v Sierra Leoneju opira na surovine pri financiranju vojne, čeprav v njenem primeru izvozna prizadevanja niso omejena le na diamante, pač pa so bolj raznolika. Kot je pravilno izpostavil mesečnik *Le Monde Diplomatique: rivalska zavezništva družb*, ki se potegujejo za rudniške koncesije, vzdržujejo vojaške kampanje obeh strani v državljanski vojni v Sierra Leoneju!³¹ Nikakor ne manjka evidence, ki dokazuje, da je tudi v tem primeru trgovinska menjava surovin za orožje uničila blagostanje ljudstva v tej državi. Sierra Leone je še en primer, ki ga lahko uporabimo kot dokaz za tezo o disparatni menjavi.

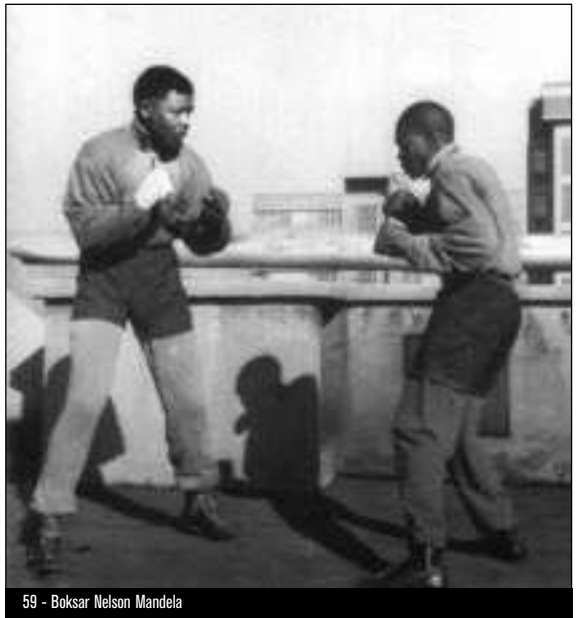
Teza o neenaki menjavi, ki se postavlja od leta 1949 pa do danes, najprej v empiričnih raziskavah, ki so bile opravljene pri ZN, in kasneje v teoretskih prizadevanjih marksizmu naklonjenih ekonomistov,³² trdi, da so "obrobne" države izpostavljene trajnemu procesu izčrpavanja. Podvržene so izgubi bogastva in omejenemu dometu ekonomskega razvoja, kot posledica neprenehnega spreminjanja sorazmernih cen med dobrinami, s katerimi trguje Jug, in cenami dobrin, s katerimi trgujejo države Severa. Glede na dejstvo, da je vloga Afrike v svetovnem gospodarstvu, njena udeležba v mednarodnem trgovanju, odvisna predvsem od izvoza diamantov, nafte, rutila, kobalta, boksita in drugih surovin, je bila ta celina globlje prizadeta s spremenjenimi "razmerami trgovanja" kot druge južne celine in regije. Ni naključje, da je Organizacija afriške enotnosti leta 1990, ko so ZDA in druge imperialistične države bojevale vojno za utišanje razprave o neenaki trgovini, sprejela resolucijo, ki svet poziva k spoznavanju negativnih učinkov "trgovinskih šokov", ki so jim izpostavljena afriška gospodarstva.³³

A v primerjavi s tem so afriške države utrpelo veliko večje nazadovanje zaradi sistema *disparatne menjave*. Ta se je v zadnjih letih celo razmahnil in zdaj kot hobotnica s svojimi lovkami ovija centralnoafriško državo Kongo, z njegovimi obsežnimi naravnimi viri.³⁴ Kot dokazujejo izkušnje, pridobljene v Angoli, Sierra Leoneju, Kongu in drugih bogatih afriških državah, sistem *disparatne menjave* ni le označevalec *izčrpavanja*, prenosa bogastva z Juga na Sever. Kajti poleg ekonomske nepravilnosti je afriškemu ljudstvu prizadejana škoda, ki jo lahko imenujemo le kriminalna korporativna krivica. Kajti v istem času, ko se na Sever transportirajo dragoceni viri, da bi služili produktivnim in potrošnim ciljem, se v zameno za le-te v Afriko uvažajo sredstva za uničevanje, tam jih tudi uporabljajo, "trošijo" v vedno večjem obsegu v državljanskih in regionalnih vojnah. Učinki tako niso le *izgube*, temveč obsežno *uničenje* naravnega in kapitaliziranega bogastva. A če so se nekatere države Bližnjega vzhoda dvignile zoper disparatno menjavo, je bilanca afriških državljanskih vojn popolnoma negativna.

SKLEP: AFRIKA V SISTEMU DISPARATNE MENJAVE

Preden navedem svoj sklep o položaju Afrike v sistemu dispartne menjave, je koristno, da opravi hitro regionalno primerjavo - med aplikacijo tega trgovskega sistema na Bližnjem vzhodu na eni in njegovo aplikacijo v kontekstu Afrike na drugi strani. Najprej, ni dvoma, da so razlike v položaju v teh dveh regijah zelo velike. Čeprav lahko v obeh primerih opazimo menjavo orožja, kupljenega od virov na svetovnem trgu v zameno za surovine, izvožene v države Severa, se konkreten kontekst za aplikacijo dispartne menjave jasno razlikuje. Na Bližnjem vzhodu države ohranjajo nadzor nad ključnim naravnim virom v regiji - nafto, in trgovinski sistem dispartne menjave je tukaj v glavnem general *meddržavni* konflikt. Nasprotno pa se je v Afriki vzorec dispartne menjave institucionaliziral predvsem prek državljskih vojn, ki po značaju niso nič manj nasilne od zalivskih vojn, ki so jih bojevali na Bližnjem vzhodu, vendar kljub temu predstavljajo dinamiko, ki se razlikuje.

Nadaljnja, s tem povezana razlika pa se suče okrog obsega prenosa orožja v vsako od teh regij. Medtem ko je področje Bližnjega vzhoda vse od razglasitve Nixonove doktrine vztrajno zavzemalo poglobljen delež v toku orožja in sistemov vojne opreme od Severa proti Jugu, zavzema Afrika v primerjavi s tem relativno majhno mesto v mednarodni trgovini z orožjem. Nekatere države štejejo kot pomembni kupci, zlasti Južna Afrika, ki je sklenila za 5 milijard dolarjev naročil za uvoz orožja v letu 1999³⁵, in Angola, katere nakupovalno politiko smo že omenjali. Vendar se večina držav in vojskujočih

59 - Boksar Nelson Mandela

³¹ Andres Perez, *Guerre et Diamants en Sierra Leone*. *Le Monde Diplomatique*, junij 2000, str. 4-5.

³² Arghiri Emmanuel (1972), *Unequal Exchange. A Study of the Imperialism of Trade*. Monthly Review Press, New York/London, ZDA/Velika Britanija; Samir Amin (1974), *Accumulation on a World Scale: A Critique of the Theory of Underdevelopment*. Monthly Review Press, New York/London.

³³ The Netherlands Ministry of Foreign Affairs, *Global Coalition for Africa: Documents on development, democracy and debt*. Haag, Nizozemska, str. 19-20. Kot navaja Henk Overbeek, je cenovna raven primarnih surovin, ki so tvorile 80 odstotkov afriškega izvoza, padla na celoti za četrtno v letih 1997-1999 - glej Afrikas Heeft Niets te Verwachten van Globalisering, nizozemski dnevnik *NRC Handelsblad*, 15. avgust, 2000.

³⁴ Prizadevanja mednarodnih kampanj glede surovin in vojn v Afriki so doslej namenila zelo malo pozornosti vzrokom vojne v Kongu, čeprav je ta država nedvomno strateška tarča mednarodnih rudniških korporacij. Glej Pierre Baracyste, *L'Enjeu Geopolitique des Transnationales Minières au Congo*. Publikacija SOS Ruanda-Burundi.

³⁵ Bjorn Hagelin, Peter D. Wezeman in Siemon T. Wezeman (2000), op. cit., *IV Economic Considerations*; avtorji navajajo te podrobnosti: "Leta 1999 je Južna Afrika s tujimi družbami sklenila pogodbe za dobavo orožja v vrednosti 29,99 milijard randov (5 milijard dolarjev). V zameno za to so se te družbe zavezale, da bodo v Južni Afriki ustvarile za 104 milijarde randov (17,3 milijarde dolarjev) poslov v obliki povračilnih nakupov in investicij, vendar so takšni kompenzacijski načrti zajemali obdobje 10 do 15 let in morda nikoli ne bodo uresničeni. Kljub obsežnim kompenzacijam, ki so ponujene Južni Afriki, se je ta odločila preložiti odločitev o načrtovani nabavi dveh tretjin vojaških letal na prihodnji čas."

se strani okorišča s tako omejenimi viri, da si lahko privoščijo le nakup manjših orožij, streliva in min. Medtem ko *Sipri 2000 Yearbook* spekulira glede možnosti, da bi se pomen bližnjezhodnega trga v prihodnosti utegnil povečati, pa je delež Afrike v prodaji na svetovnem trgu od sedemdesetih let semkaj pojemal do nepomembnosti v količinskem pomenu. Nekateri viri ocenjujejo sedanjo udeležbo celine v svetovnem uvozu orožja na 2,3 odstotka ali celo manj.³⁶

To med drugim pomeni, da se profil transnacionalnih korporacij, ki se okoriščajo s politiko disparatne menjave, odločilno razlikuje med dvema južnima regijama. V primeru Bližnjega vzhoda vključuje tako velike severne proizvajalce sredstev za uničevanje, t.j. korporacije za izdelovanje vojne opreme s sedežem v Združenih državah, Veliki Britaniji, Franciji itd., kot "sedem sester", t.j. najmočnejše naftne korporacije. V primeru Afrike pa so korporativni koristniki disparatne menjave zvečine omejeni na družbe za izkoriščanje surovin, kot sta monopolna družba De Beers v diamantnem sektorju in naftna korporacija Elf Aquitaine. V tem primeru se med tiste, ki se neposredno okoriščajo s trgovino z orožjem, prištevajo tudi mnogi posredniki ("arms fixers"), družbe za letalski transport in mnogi srednje veliki proizvajalci (med katerimi imajo številni sedež v vzhodni Evropi),³⁷ vendar pa manj velikih orožarskih korporacij. Glede na izredno obubožanje celine daje Afrika pristan le maloštevilnim strankam militarističnih TNK.

Vendar bi bilo narobe, če bi sklepali, da igra Afrika le nepomembno vlogo v strukturi disparatne menjave. Prav nasprotno! Tukaj zbrane izkušnje z aplikacijo sistemov trgovanja zvečine v kontekstu mnogodelnih državljanskih vojn ponujajo obilo novih možnosti grabežljivim transnacionalnim akterjem, ki vladajo svetu. Kar zadeva metodologijo vzporednih izvozov, legalnih in nelegalnih, iste ali različnih surovin prek nasprotujočih si sil v državljanskih vojnah, se ta izkaže za vedno bolj učinkovito; medtem ko se mehanizmi za zaščito rudniških območij in naftovodov z najemniškimi vojaki še naprej izboljšujejo in medtem ko se ideologija "svobodnega trgovanja" še naprej širi, si bodo TNK verjetno prizadevale za kopiranje enakega trgovinskega sistema tudi v drugih delih sveta. Ne glede na to, kako negativna je bilanca afriških državljanskih vojn za ljudstva te celine, se je prav prek izkušnje državljanskih vojn disparatna menjava institucionalizirala kot trdoživ sistem aktualne eksploatacije v rokah sil, ki obvladujejo kapitalistično svetovno gospodarstvo.

Prevedel Marjan Kokot

³⁶ (35) Glej US Department of State, Bureau of Arms Control, *World Military Expenditures and Arms' Transfers*. Washington D. C., ZDA, januar, 2000.

³⁷ Brian Wood in Johan Peleman (1999), *The Arms Fixers - Controlling the Brokers and Shipping Agents*. International Peace Research Institute (PRIO), Oslo. State, Bureau of Arms Control (januar 2000), *World Military Expenditures and Arms' Transfers*. Washington D. C., ZDA.